

STALİN VE KRUŞÇOV DÖNEMLERİNDE DOĞU AVRUPA'DA SOVYETLER VE KRİZLER

Cem KARADELİ*

ÖZ

Soğuk Savaş döneminin başlangıcında, İkinci Dünya Savaşında Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği liderlerinin savaş sonrası planlarının içeriği önemli bir yer tutmuştur. Bu iki süpergüç arasındaki gelişmelerde savaştan mağlup çıkan Almanya'nın durumunun ne olacağı da kritik bir rol oynamıştır. Nitekim, 1948-1949 Berlin Krizi ile Soğuk Savaş gerçeklik kazanmış ve taraflar birbirlerinden net bir şekilde ayrılmıştır. Bunun sonrasında Sovyet Bloğu veya Doğu Bloğu olarak adlandırdığımız ideolojik jeopolitik yapılanmada, arzu edilen değişime direnç ve başkaldırılar oluşmuştur. Doğu (Demokratik) Almanya, Polonya ve Macaristan'daki tepkiler Stalin ve Kruşçov dönemlerinde bastırılırken, Brejnev döneminde de bir yumuşama sağlansa da, Çekoslovakya'daki kalkışma benzer şekilde bastırıldı. Yine de Brejnev dönemindeki Doğu-Batı ilişkileri genelde yumuşamanın gerçekleştiği, karşılıklı ticaretin, kültürel alışverişin arttığı bir dönem olarak öncüllerinden farklı algılanır. Bunun sebebi ise, ideolojik şartların gerektirdiklerinin her iki blok mensupları üzerindeki baskılaması ve Brejnev'in öncülleri gibi açıktan saldırgan bir tavır sergilememesi olarak gözlemlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Avrupa, Alman Sorunu, Savaş Sonrası, Sosyalizme Başkaldırı

* Doç, Dr., Ufuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

SOVIETS IN EASTERN EUROPE UNDER STALIN & KHRUSHCHEV AND CRISES

ABSTRACT

At the beginning of the Cold War era, the content of the post-war plans of the war-time leaders of both the United States of America and of the Union of Soviet Socialist Republics has a significant place. The question on the fate of Germany that lost the war played a crucial role. As a matter of fact, with the 1948-1949 Berlin Crisis Cold War came into existence and the sides have separated very clearly from each other. In the wake of this crisis, there was resistance and rebellion against the desired change within the ideological-geopolitical space that is referred to as either the Soviet Bloc or the Eastern Bloc. While the reactions in Eastern (Democratic) Germany, Poland, and Hungary were suppressed during the leadership periods of Stalin and Khrushchev, under Brezhnev, the uprising in Czechoslovakia was suppressed in a similar manner even though a thaw was accepted to be experienced in the Brezhnev era. Nonetheless, the Brezhnev era is seen as a period in which a political thaw was experienced in East-West relations, and an increase is experienced in trade and cultural ties, and thusly this period is seen in a different light from its predecessors. The reasons for this situation are the ideological pressure created on both sides and that Brezhnev has not pursued an openly hostile attitude as his predecessors.

Keywords: Eastern Europe, German Question, Post-War, Rebellion Against Socialism

1. Soğuk Savaşın Hemen Öncesinde Dünya

Soğuk Savaş döneminin başlangıcı, hemen İkinci Dünya Savaşı ertesinde, daha Batılılar ve Sovyetler arasında bir arada Nazi Almanyası'nı yenmekten kaynaklanan işbirliği ve dostane ilişkiler döneminde Sir Winston Churchill ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Moskova'daki bir diplomatı olan George F. Kennan tarafından dile getirilmiş, ancak bu uyarılar gerektiğince yankı bulmamıştı. Soğuk Savaş'ın başlangıcında Almanya Sorunu, yani yenilen Alman devletinin ne şekilde devam ettirileceği hususu yatmaktaydı. Sovyet lideri Stalin¹, silahlı kuvvetlerinin ele geçirdiği Almanya'nın Elbe Nehri'nden doğudaki topraklarını, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) için bir hammadde deposu olarak kullanma taraftarıyken, Fransızlar ve bazı Amerikalı generaller de Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki gibi kısıtlanmasını ve gelişmesine izin verilmemesini istemekteydi. Öte yandan, Britanyalılar ve bazı Amerikalı siyasetçiler de Almanya'nın bağımsız, ekonomisi güçlendirilmiş ama ordudan arındırılmış bir şekilde devam etmesi gerektiğini öne sürmekteydi.

Savaş sonrası için Amerikan ve Sovyet planları birbirlerinden son derece farklı olarak oluşmuştu ama her iki tarafın savaş sonrası için planları da savaşın sebepleri üzerinden şekillenmişti. Amerikan tarafında Başkan Roosevelt'in ölümünden önce Roosevelt'in savaşın sebebini ekonomik ve siyasi entegrasyon yoksunluğuna bağlaması sebebiyle tüm bağımsız ülkelerin yer alacağı ve Milletler Cemiyeti'nin aksine yaptırım gücüne sahip olacak bir diploması örgütü yani Birleşmiş Milletler ve dünya ticaretinin kolaylaştırılmasına ve entegrasyonuna yönelik Dünya Bankası Grubu, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü gibi örgütler vasıtasıyla ekonomik önlemler düşünülmekteydi. Nitekim, Roosevelt'in ölümü sonrasında Truman da bu plana sadık kalacaktı. Savaşta 27 milyon civarında sivil ve asker can kaybı yaşayan Sovyet tarafında (resmi SSCB rakamları 20 milyon civarıdır ama bu rakam Batıda 27 milyon olarak kabul edilir) ise, Stalin'in planı anayurdunu korumak üzerine kuruluydu. Dolayısıyla, Sovyetler'in savaş sonrasına bakışı daha pragmatikti ve SSCB'nin yeniden doğrudan bir saldırıya uğramaması için bir tampon bölge oluşturmak üzere Doğu Avrupa'da Nazi işgalinden kurtardıkları topraklara Sosyalizmi ihraç etmeye dayanıyordu. Artık Stalin kendi inandığı ve Troçki ile arasında temel tartışma noktası olan 'Tek Ülkede Sosyalizm' fikrini jeostratejik sebeplerle rafa kaldırarak 'Çok Ülkede Sosyalizm' fikrine sahip çıkıyordu.

Doğu ve Batı Bloklarının net bir biçimde ortaya çıkmasını ve Sovyetler'in Doğu Avrupa'daki ideolojik ve jeostratejik uygulamalarının belirginleşmesini yine Almanya Sorunu gündeme getirdi. Almanya Sorununu da uluslararası gündeme taşıyan olay, 1948-1949 Berlin Krizi oldu. Sovyetler, Batılı ve Sovyet güçlerin kontrol ettiği Berlin'e Batı Almanya'dan gıda ve kömür gelmesini engelleyince ortaya çıkan Berlin Krizi, hava yoluyla malzeme taşınmasıyla oluşan Berlin Hava Aktarma Harekatı ile aşıldı.

Berlin Hava Aktarma Harekatı ve 1948-1949 Berlin Krizi, iki önemli gelişmeye sebep ve/veya destek oldu: Öncelikle Batı Almanya'nın bağımsız bir devlet olarak kurulması ve ekonomik gelişiminin desteklenmesi kesin bir destek sağlamış oldu. İkinci ve belki daha önemli olarak da, 4 Nisan 1949'da Batılı güçler Kuzey Atlantik Antlaşması'nı imzalayarak Kuzey Atlantik

¹ Yazıda geçen Rusça isimler Kiril Alfabesinin Türkçe Latin Harfleri transliterasyonuna uygun olarak kullanılmış, diğer Latin Alfabesi kullanan ülkelerdeki yer ve kişi isimleri orijinal hallerinde tutulmuştur.

Antlaşması Örgütü (NATO) adı altında önemli bir askerî ve siyasî dayanışma örgütü oluşturdu. NATO, varlığını belirleyen antlaşmanın 5. maddesi gereğince herhangi bir üyesinin saldırıya uğraması durumunda bunun tüm üyelere ortak yapılmış bir saldırı olarak kabul etmeyi ve buna göre tüm üyelerin saldırıya ortak askerî yanıt vermesini öngörmekteydi. ABD, Belçika, Britanya, Danimarka, Fransa, Hollanda, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç, ve Portekiz NATO'nun kurucu üyeleri olarak antlaşmaya imza atmışlardı. 1952'de Türkiye ve Yunanistan, 1955'te de Batı Almanya NATO üyesi oldular ve örgüt 1999'daki ikinci genişlemesine dek bu on beş ülkeyle yoluna devam etti.

Almanya Federal Cumhuriyeti'nin kuruluşu (Batı Almanya) resmen 23 Mayıs 1949'da ilan edildi. NATO'nun kurulması ve hemen ardından Batı Almanya'nın tek bir devlet olarak oluşması, Sovyet tarafında birtakım gelişmeleri tetikledi: Öncelikle, 7 Ekim 1949'da Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edildi. Böylece Almanya, Doğu ve Batı Almanya olarak ikiye ayrılıyor ve Berlin de resmen Doğu ve Batı bölgelerine ayrıştıyordu. Ayrıca, NATO'nun kurulması ve kurumsallaşmasına askerî bir yanıt olarak 1 Mayıs 1955'te Varşova Antlaşması Örgütü veya daha yaygın olarak kullanılan adıyla Varşova Paketi, 'yeniden silahlandırılmış' bir Batı Almanya'nın yarattığı tehdide karşılık olarak kuruldu. Bunun üzerine Batı Almanya NATO'ya resmen 9 Mayıs 1955'te, yani Varşova Paketi'nin kuruluşundan 8 gün sonra katılmıştır. Varşova Paketi'ni oluşturan ülkeler SSCB, Alman Demokratik Cumhuriyeti (Doğu Almanya), Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, ve Romanya idi. Arnavutluk'un 1961'de ideolojik sebeplerle desteğini çekmesi ve 1968'de de resmen ayrılması dışında Varşova Paketi üyeleri, 1 Temmuz 1991'de Varşova Antlaşması Örgütü yasal olarak lağvedilene kadar değişmeden üyeliklerini 1989 devrimleri sonrasına kadar devam ettirdiler. Buradaki bir istisna Batı ve Doğu Almanya'nın birleşmesi sürecinde devlet olarak varlığı sürmediği için 1991 antlaşmasını beklemeden üyelikten ayrıldığını bildiren Doğu Almanya'dır.

1948-49 Berlin Krizi ve NATO'nun kurulması, Churchill'in 1946'da belirttiği ayrışmanın artık iyice ortada olduğunu göstermekteydi. Sovyetler Birliği ve Orta ve Doğu Avrupa ile Balkanlar'daki zoraki müttefikleri, artık bir başka ideolojik kampın savunucuları olarak, dolayısıyla da Batılı yaşam tarzının düşmanları olarak algılanıyorlardı. Mao-Tse-Tung'un önderliğinde gerçekleşen ve ABD'nin Uzakdoğu politikalarını tamamen değiştirmesine yol açan 1949 Çin Komünist Devrimi, artık uluslararası siyasette iki kutuplu bir dönemin başladığına işaret ediyordu; bundan sonra artık Batı ve Doğu (veya Kapitalist ve Sosyalist veya Amerikan ve Sovyet) Blokları vardı ve bunların ideolojik çatışmaları ilerideki 40 yıllık uzun dönemde küresel siyasal eğilimleri belirleyecekti. NATO, bir Üçüncü Dünya Savaşı'nın Doğu Almanya üzerinden Batı Almanya'ya karşı başlatılacak bir saldırıyla çıkacağını düşünmekteydi ve NATO'nun ilk savaş stratejileri Doğu-Batı Alman sınırından çıkacak bir savaşa göre ayarlanmıştı. NATO'nun 'İleri Strateji'sinin (Forward Strategy) özü bu anlayıştı.

Ancak, sıcak savaş Avrupa'da değil, 2. Dünya Savaşı sonrasında Komünist Kuzey ve Kapitalist Güney olarak bölünmüş olarak şekillenen Kore'de başladı. 1950-1953 Kore Savaşı, artık Dünya üzerinde iki ayrı bloğun üstünlük sağlama yarışının Avrupa dışına taşıtığının da habercisiydi.

2. Soğuk Savaş ve Doğu Avrupa'nın Dönüşümü

1945 sonrasında Doğu Avrupa ve Balkanlar'da Sovyet varlığı sadece politik yönlendirmeye kısıtlı değildi. Stalin, önceleri, İkinci Dünya Savaşı boyunca Almanlar'ın Sovyetler'e verdirdiği can, toprak ve mühimmat kayıplarını düşünerek olası bir saldırıyı engelleme veya gücünü kırma amacıyla Doğu Avrupa'yu bir tampon bölge olarak kullanma fikrindeydi. Ancak, savaşın sonucunun şekillenmeye başlamasıyla beraber, Sovyet yaşam tarzının birebir dayatılacağı bir siyasal oluşum fikrini de bu askeri güvence fikrine eklemiştir. Aşağı yukarı aynı dönemde Batı Avrupa'nın da Schuman Planı ve bunun sonucu olan 1951 Avrupa Kömür Çelik Birliği ile kendini daha federatif, daha birleşik bir devletlerarası yardımlaşma ve işbirliği platformunda birleştirmeye çalışması ilginçtir.

Stalin'in aklındaki model, Batı'daki Modernleşme Ekolü'nün, yurttaşların ilaveten bir de mülkiyetsiz topluma ve son aşamada Komünizm'in Marx'ın öngördüğü gibi kurulacağına inandıkları bir yansıması olarak görülebilir. Köylerin organize ve birleştirilmiş özel çiftliklere, kolhozlara dönüştürüldüğü, sanayileşmenin desteklediği, kentlerde yerleşmenin ve çalışmanın ve eğitimi sürdürmenin özendirildiği bir sistem, gerçekten Batı'daki Modernleşme kuramcılarınıninkine çok benzer tımlar taşımaktaydı. Doğu Avrupa da, savaştan sonra bu sistemin genişletildiği bir yeni alan oldu.

1948'e gelindiğinde, tüm Doğu Avrupa ülkeleri Sovyet kontrolündeydi. Ancak, bu sorunsuz bir kontrol değildi. 1947'de kurulan ve görevi Doğu Avrupa'daki komünist partiler arasında ideoloji, fikir, ve hareket birliği sağlamak olarak özetlenebilecek Komünist Enformasyon Bürosu COMINFORM daha 1949'da işlevini yitirmiş görünüyordu ve 1956'da da artık âtil olduğundan dağıtılacaktı. Doğu Bloğu ülkelerini bir arada tutan asıl bağlar, SSCB ve tekil müttefikleri arasındaki 'dostluk, savunma ve işbirliği' antlaşmalarıydı. Bu antlaşmalara genel olarak baktığımızda, genel olarak şu konuların antlaşmalarda yer aldıklarını görebiliriz: a) ortak savunma antlaşmaları; b) NATO benzeri düşmanca örgütlere katılma yasağı; c) karşılıklı olarak birbirlerinin egemenliklerine saygı ve içişlerine karışmama sözü verilmesi. Ancak, bu son madde, SSCB'yi –bir anlamda daha dolaylı olarak ABD'nin de yaptığı gibi- müttefiklerinin içişlerine karışmaktan alıkoymuyordu (Williamson, 2001, s. 114-122).

Sovyet müdahalesi ilk ve en belirgin olarak askerî konularda ortaya çıktı. Stalin tüm Doğu Avrupa'nın Sovyet tarzı bir dönüşüm geçirmesini istiyordu, ve bu amaçla binlerce Sovyet danışman Doğu Avrupa ülkelerine dağıldılar. En önemli grup, askerlerden oluşuyordu. İlk grup askerî danışman, Ekim 1948'de Doğu Bloğu ülkelerine dağıldılar ve bunlar, ilk aşamada çok sınırlı sayıda (örneğin Macaristan'da 8-9 kişi) idiler ve önerilerinin sadece öneri olduğunu, işleri gittikleri ülkelerdeki askerî yetkililerin yine de kendilerinin bildikleri gibi yapması gerektiğini ısrarla söylemekteydiler. Ancak, 1949 başlarında yeni bir grup danışman, bu kez bir elin parmakları kadar değil, sayıları binleri bulan bir danışmanlar ordusu, ikinci dalgayı oluşturdu ve bu kez bu yeni grup danışmanlar tüm kontrolü ellerine aldılar. Eşzamanlı olarak, Doğu Avrupa ordularındaki subaylar tasfiye edilerek yerlerine işçi ve köylülerden, askerlikle hiç ilgisi olmayan insanlar getiriliyordu. Bunlar, bir gün önce çiftçilik yaparken ertesi gün orduda önemli subay rütbeleri almışlardı ve Sovyet danışmanlar onlara istedikleri her şeyi yaptırıp, her istedikleri dokümanı imzalatabiliyorlardı.

Ekonomi yine Sovyet denetimini yaygınlaştırabilmek için kullanılıyordu. Binlerce 'savaş esiri' Sovyetler Birliği'nde çalışmak üzere gönderilirken, ulaştırma ve enerji gibi temel sanayi kollarında Sovyetler'le ortak şirketler kurularak bireysel ülkelerin yönlendirilmesi de sağlanmış olmaktadır (Partos, 1993, ss. 93-94). Ordu ve ekonomik kurumlar Sovyet denetimine girdikten sonra da ülkelerin bağımsız karar alabilmeleri gerçekten zorlaşmaktaydı. Dolayısıyla, Sovyetler, Doğu Avrupa'ya yeni bir düzen getirmişlerdi.

Öte yandan, bu döngüde yer almayan tek ülke Yugoslavya oldu. Nazi işgalinden kendi kurtuluş savaşını vererek kurtulup, liderleri Josiph Bros Tito önderliğinde sosyalist bir federal devlet olarak ortaya çıkan Yugoslavya, sosyalizme geçişini Sovyet desteği olmadan sağlamıştı. Bu, tüm komünist partilerin eşgüdümle yönlendirildiği savaş sonrası Avrupası'nda Stalin için önemli bir sorun yaratmaktaydı. 1948'den itibaren Yugoslavya ile SSCB'nin arası açılmaya başladı ve sonunda 1949'da Yugoslavya SSCB ve Doğu Bloğu ülkeleri ile ilişkilerini kesti. 1950'de Kore Savaşı çıkmasaydı, Stalin, 1950'de Doğu Bloğu ülkelerinin Yugoslavya'yı işgali amaçlı bir plan hazırlamıştı ve Kore Savaşı ile birlikte Batı'nın sessizce işgali kabullenmeyeceğine ikna olmuştu (Partos, 1993, s. 21).

Sovyet modelinin uygulandığı bir başka konu da siyasetti. Komünistler, tüm diğer partilerin ortadan kaldırılmadığı ilk dönemlerde, başkalarıyla işbirliği içinde vatanperver, demokratik veya millî cephele oluşturarak seçmenlere seçimlerde tek adaya oy verme olanağı tanımaya başlamışlardı. Stalin, halk katılımını öngördüğünden, seçimlere katılım oranları yer yer %99.99'a varabiliyordu. Bu konudaki en uç başarı, 1987'de, o dönemde hâlâ Stalinci bir yöntemle yönetilen Arnavutluk'ta 100% seçmen katılımının gerçekleştirilmesiyle sağlanacaktır.

3. Sovyetler'e İlk Tepkiler

Ancak, her şey Stalin'in istediği gibi gitmiyordu. Doğu Avrupa'da halk, yavaş yavaş Sovyet baskısına ve kendilerine zorla kabul ettirilen yaşam tarzına karşı yarı-örgütlü bir kalkışma içine girmeye başlamıştı. Yine de Stalin'in, çoğunu hasta olarak yatakta geçirdiği son yılı dahil liderliği döneminde bir başkaldırı söz konusu olmadı. Stalin'in 5 Mart 1953 günü ölümü ve yerine tek bir liderin değil de Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin önde gelen liderlerinden oluşan bir cuntanın geçmesi, Doğu Avrupa'da sorunların açığa çıkmasında etken oldu.

Stalin öldükten sonra Parti içerisinde bir iktidar kavgası başlamış ve bunun sonucu olarak Stalin'in yerine tek bir lider değil, Lavrenty Beria, Gyorgy Malenkov, Lazar Kaganoviç, Vyacheslav Molotov, Nikolai Bulganin, ve Nikita Kruşçov liderliği ortak olarak sürdürmeye başlamışlardı. Bu cunta içinde en önemli isim olarak Stalin döneminde de Gizli Servis ve İçişleri Bakanlığı'nı yöneten Beria ortaya çıkmaktaydı, ancak zamanla Beria'nın kendilerini öldürteceğini düşünen Komünist Parti liderleri önce Malenkov'u ardından da Kruşçov'u desteklemeye başladılar ve Kruşçov 7 Eylül 1953'te Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin tek lideri olana kadar çekişme sürdü. Doğu Bloğu içerisinde, Stalin döneminde düşünülemeyecek boyutta rahatsızlıkların açıklanması, yürüyüşler, ayaklanmalar, Sovyetler'den bağımsız yönetici değişiklikleri, hatta 1956'da Macaristan'da olduğu gibi kısa süreli olsa da rejimi değiştiren bir silahlı kalkışmanın yaşanabilmesi, diğer Doğu Bloğu ülkelerinin Stalin sonrasındaki bu iktidar yarışını Sovyet güç ve etkisinin zayıflaması olarak görmesi nedeniyle

gerçekleşebilmiştir. Aynı zamanda, bu ayaklanmalarda ABD'nin Berlin Krizi'nden itibaren Doğu Avrupa'ya yönelik yaptığı Radio Free Europe ve Radio Liberty yayımları aracılığıyla verdiği destek ve yardım sözleri de etkili olmuştur. Kruşçov'un olaylara müdahale şekli ve ABD'nin söz verdiği yardımlarda asla bulunmaması, bu durumu kısa sürede ortadan kaldırmışsa da, 1953-1957 arası dönemdeki olaylar, Doğu Avrupa için hayati önem taşımaktadır.

Bu dönem içerisinde Moskova'nın birtakım hamlelerinin Doğu Avrupa halkları tarafından yanlış yorumlanma olasılığı da 1953-1956 arası dönemde yer alan olayların gerçekleşmesinde bir diğer önemli faktördür. Öncelikle, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) içindeki iktidar mücadelesinin yönetimde zaaf olarak algılanması söz konusudur. Bu, Doğu Almanya'da 1953'te ortaya çıkan gelişmelerin ayaklanmacılarca Almanya'nın içişleri olarak görülmesini, dolayısıyla da Sovyet müdahalesi olmayacağını düşünülmesini beraberinde getirmiş olabilir.

Doğu Bloğu içindeki ilk önemli sorun, 1953'te Alman ağır sanayi işçilerinin gösterileri ile başladı. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı Wilhelm Pieck ve Alman Sosyalist Birlik Partisi'nin Genel Sekreteri Walter Ulbricht, Sovyet taleplerini aşmak ve kendini Stalin'in haleflerine kanıtlamak amacıyla ülkedeki üretim kotalarını arttırmış, vardiyaları uzatmış ve kotaya erişilmemesi durumunda işçilere ağır yaptırımlar öngörmüştü. 16 Haziran 1953'te kotalar %10 arttırılınca Doğu Berlin'in ana caddesi olan Karl Marx Allée'nin yapımında çalışan 60 civarında inşaat işçisi greve başlamış, 17 Haziran'da da sanayi işçileri ayaklanmış, Doğu Berlin'deki gösteriler kısa sürede 100,000 kişinin katıldığı şiddetli ayaklanmalara dönüşmüştü. Sovyet askerleri olaya müdahale etmek zorunda kalmış, Alman halk polisi (Volkspolizei) göstericileri bir meydana sıkıştırdıktan sonra Sovyet T-34 tankları meydana girmiş ve resmî kayıtlara göre 51, kimi tanıklara göre 125'ten (hatta bir okumaya göre 250'den) fazla insan ölmüştür.

Alman işçilerinin eylemi, Sovyet düzeninin işçi sınıfı egemenliğine dayalı bir sistem öngörmesi açısından çok önemli bir eylemdir ve Dünya genelinde yarattığı etki de bu sebeple büyük olmuştur.

İkinci önemli kriz, 1956 sonbaharında Polonya'da patlak vermiştir. 1956, pek çok açıdan tarihî öneme sahip bir yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. 25 Şubat 1956 günü toplanan SBKP 20. Parti Kongresi, bir dönüm noktasıdır. Nikita Kruşçov, burada yaptığı gizli konuşmasında herkesi şoke etmiştir. Kruşçov, Stalinizm'in bir yanlıgı olduğunu belirterek, Stalin'in etrafını saran 'şahsiyet kültü'nü itham etmiş, Stalin'in 'Büyük Tasfiye' dönemindeki ölümler ve açlıktan, ayrıca Sovyet-Yugoslav ayrışmasından sorumlu olduğunu iddia etmiş, ve Stalin döneminin resmen bittiğini açıklamıştır (Peacock, 1982, s. 385). Bu konuşma, daha sonra basına sızdırılmış ve Batı'da da Doğu Bloğu içerisinde olduğu kadar büyük yankı yapmıştı. Bu konuşmanın ardından Nisan 1956'da COMINTERN lağvedilmiş ve hemen ardından Kruşçov ile Yugoslav lider Tito bir araya gelerek iki ülke arasındaki sorunların çözümü için yöntemler aramaya başlamışlardı. Aynı yıl içerisinde Kruşçov, Batı Almanya ile ticaretin çok önemli olduğunu belirtmiş ve ortaya 'barış içinde bir arada yaşama' (peaceful coexistence) fikrini atmıştı. Buna göre, sınıflar arası savaş diyalektik tarihin bir parçası olduğu için süregidecekti ve sonuçta sosyalizmin galip geleceği neredeyse belliydi, ama artık Batılı ülkelerin SSCB'nin ve devlet

sosyalizminin, SSCB ve müttefiklerinin de Batılı kapitalist devletlerin var olduğunu, var olmayı sürdüreceğini ve dolayısıyla da bir arada yaşamının yollarının bulunması gerektiğini algılaması ve buna göre davranması gerekmektedir (MacCauley, 1998, s. 25). Dolayısıyla, 1956'da Moskova'nın dış dünyaya verdiği imaj, artık barış isteyen, Batı ile ticarete hazır hatta istekli, bir arada yaşamayı öğrenmiş, Stalinci dünya görüşünden çok uzak bir SSCB ve Doğu Bloğu imajıydı. Doğu Avrupa halklarının bu genel görünümü yorumlarının, artık Sovyetler'in Doğu Avrupa ülkelerine müdahale etmeyeceği ve bunun sonucu olarak bu ülkelerin daha rahat hareket edebilecekleri bir alan olduğu fikri üzerinde odaklanması şaşırtıcı olmamalıdır.

Polonya İşçi Partisi, Stalinci başbakan Bolesław Bierut'un ölümü sonrasında partinin ve dolayısıyla ülkenin yönetimine, parti içi dengeleri göz önüne alarak, Stalin döneminde sağcı ve reaksiyoner olma ithamlarıyla hapsedilmiş, ılımlı, liberal bir sosyalist olan Władysław Gomułka'yı seçti. Aslında bu olay, Haziran 1956'da Ponzan kentinde başlayan ayaklanmanın bir sonucu olarak da görülebilir. Poznańlı işçiler, yiyecek ve tüketim maddeleri kıtlığını, kötü kalitedeki işçi evlerini, reel gelirlerindeki düşüşü, ve ekonominin genelde kötüye gidişini protesto etmek amacıyla eylemlerine başlamışlardı. Parti ilk başta ayaklanmayı önemsemekzen, bunun toplumsal duyguları canlandırdığını ve halktan destek gördüğünün ayırına varınca hem işçilerin ücretlerine %50 zam yaptığını açıkladı hem de Gomułka Parti'nin Genel Sekreterliği'ne getirildi. Ancak, Gomułka reform yapmak istiyordu ve bunun için iktidarın gerçekten elinde olması gerektiğini belirtti ve Poznań'da işçilere karşı güç kullanan askerlerin komutanı olan Sovyet Mareşali Konstantin Rokossovsky'nin Polonya Politbüro'sundan ihracını istedi. 19 Ekim 1956'da Gomułka Parti Genel Sekreteri olarak ilan edildi.

Öte yandan, Kruşçov, bu gelişmelerden tedirgin olmuştu ve Sovyetler, Polonya sınırına yakın bölgelerde askerî tatbikatlar yapmaya başlarken, Kruşçov'un önderliğinde ve aralarında Mikoyan, Bulganin ve Molotov'un da bulunduğu Sovyetler'in düşünülebilecek en üst düzey yöneticilerinden bir grup da Varşova'ya uçarak Leh yönetiminden hesap sormaya gitmişti. Sonuçta Gomułka Sovyet birlikleri bir işgal hareketına girişirse Leh ordusunun direneceğini bildirmiş, ancak reformlarının kesinlikle Polonya'nın Doğu Bloğu'ndan ayrılmasına yönelik olmadığını da açıklamak zorunda kalmıştı. Gomułka'nın yeni görevi Sovyet liderleri tarafından onaylanırken (Svoboda, 1956, ss. 2-6) Gomułka da Sovyetler Birliği ve Polonya arasındaki dostluğun asla yıkılamayacağını, Polonya'nın ve Leh halkının her zaman Sovyetler ile uyum içinde yaşayacağını belirten bir veda konuşması yapmak zorunda bırakılıyordu.

Ancak, Gomułka'nın yapmaya çalıştıkları, sadece Polonya için değil, başka bir Doğu Avrupa ülkesindeki muhalifler için de bir umut ışığı, hatta Polonya'da karşılandığından çok daha fazla bir ümit ışığı yakmıştı. Bu ülke, Macaristan'dı ve Macaristan, SSCB'ye Doğu Avrupa'daki en büyük sorununu getirecekti.

4. 1956 Macar Devrimi

Polonya Gomułka'nın iktidara gelmesi ile uğraşırken, Polonya'da olanları, abartarak ve bir özgürlük mücadelesi olarak Doğu Avrupa'ya duyuran kuruluş Amerikalılar'ın Radio Free Europe'uydu. Macarlar, Gomułka ve Polonya üzerine haberleri dinlerken kendi ülkelerindeki sorunların da benzer bir yönetim değişikliğiyle halledilebileceğine inanmaya başlamışlardı.

Macaristan İşçi Partisi kurulduğu 1947'den itibaren Matyas Rakósi tarafından yönetilmektedir. Rakósi, kendini 'inançlı bir Stalinist' ve 'Stalin'in en büyük [Macar] müridi' olarak tanımlamaktaydı. Dolayısıyla, kendinin ne Macar halkı ne de Stalin'in ölümü sonrasında iktidara gelen Sovyet yönetimince iyi gözle görüldüğü söylenebilir. Rakósi 1953'te başbakanlığı 2 yıllığına Imre Nagy'a bırakmaya zorlanmıştı, ancak 1956 yazına kadar Parti Genel Sekreterliği görevini sürdürmüştü. Nagy ise, 1955'te Parti'ye zarar verecek uygulamalarda bulunduğu gerekçesiyle görevden alınmış ve bir süre de hapiste kalmıştı.

Rakósi, Haziran 1956 Poznán olaylarını lehine kullanmaya kalkarak hazırlanmış olduğu 400 kişilik bir 'rejim düşmanları' listesindekilerin derhal kurşuna dizilerek öldürülmesini istemiş, ancak Tito'nun Sovyetler'le olan pazarlığında öne sürdüğü maddelerden biri olan 'en azılı Tito düşmanlarının görevlerinden alınması' isteği doğrultusunda, 13 Temmuz'da Sovyet Politbüro üyesi Anastas Mikoyan'ın ani bir baskınla Budapeşte'ye gelmesi sonucunda görevden alındığından bunu gerçekleştirememişti. Rakósi'nin görevden alınması 19 Temmuz'da resmen açıklandı. Rakósi çok hastaydı ve ancak Moskova'da tedavi olarak hayatını sürdürebilecekti. Macar lider, 1971'de ölene kadar SSCB'nin Kırgızistan Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nde kalacaktı. Rakósi'nin SSCB'ye transferi sonrasında Ernst Gerö Parti Genel Sekreteri, sonraki lider János Kádár ise Merkez Komite sekreteri olmuştu. Gerö bir 'beyaz sayfa' politikası söz vermişti ama Macar İşçi Partisi ve onun uzantısı olan bürokrasi içinde yapılan değişiklikler isteksizce yapılmaktaydı (Litván, 1996, ss. 47-48). Bu değişim, Macar halkının isteklerinin ve beklentilerinin çok altındaydı.

15-16 Ekim 1956'da, Gomulka Polonya'da Parti lideri olarak ilan edilmeden dört gün önce, Macaristan'ın üniversite kentlerinden biri olan Szeged'de öğrenciler toplanarak Bağımsız Macar Üniversite Öğrencileri Birliği MEFESZ'in yeniden kurulmasını istedi ve böylece Parti'den bağımsız yeni bir muhalefet grubu oluşturdular. Bu öğrenci hareketi, üç ana sebep yüzünden çok önemliydi: a) yepyeni, demokratik ve Parti'nin anlayışıyla çelişen bir muhalefet platformu oluşturmuşlardı; b) demokrasi, kendi vatanlarında ulusal egemenlik, toprak reformu gibi açık ve net istekleri vardı; ve c) öğrenci sözcüleri diğer okullara, fabrikalara, ve yerel ve ulusal bürokratlara isteklerini ve çözüm planlarını anlattılar ve bir genel eylem hazırlığına giriştiler. 22 Ekim 1956'da Budapeşte Teknik Üniversitesi'ndeki toplantı bir devrimin ön çalışmasına benziyordu. Bunlar olurken, Ernő Gerö, başbakan Hegedüs ve Kádár'ın da aralarında bulunduğu Macar yöneticileri Yugoslavya'da Tito'nun desteğini almak amaçlı bir gezideydiler ve ancak 23 Ekim sabahı dönmüşlerdi.

23 Ekim 1956'da saat 14:30'da başlayan gösteri, gün içinde Polonya ile dayanışmayı gösteren sessiz bir yürüyüşten bir ulusal ayaklanmaya dönüştü. Sovyetler'in Macaristan'ı terk etmesi ve yönetimin istifası istenmeye başlandı. Macar Parlamentosu önünde toplanmış 200,000 kişilik bir grubun kendini çağırması ile gruba seslenen Imre Nagy, 23 Ekim gecesi, bir halk devrimi neticesinde Macaristan'ın yeni lideri oldu ve 24 Ekim sabahı yeni görevine başladı. Devrimciler, 'işgalci' Sovyet ordusunun ülkeyi terk etmesini, askerî, siyasî ve iktisadî bağımlılığın sonlandırılmasını, ülkenin zararına olan antlaşmaların gözden geçirilmesini, ve Sovyet türü sembollerin yerine ulusal simgelerin kullanılmasını istiyorlardı. Sovyet birlikleri 24 Ekim sabahı Budapeşte'ye erişmişti ama 28 Ekim'e kadar direkt bir saldırı emri almamışlardı. 27-28 Ekim gecesi, Nagy, politbüroya bir uzlaşma içine girilmesini ve asilerle

dayanışma ve anlaşmayı önerip kabul ettirmişti. Öte yandan, 29 Ekim'e kadar hem Gomulka hem Tito yönetimlerinden birçok siyasetçi Macaristan'ı ziyaret ederek Nagy ve yandaşlarına desteklerini bildiriyorlardı. Sovyet birlikleri 30 Ekim günü kışlarına döndüler.

Ancak, bunun hemen sonrasında Sovyetler artık devrimin durdurulamayacağına ve harekete geçmeleri gerektiğine karar verince, durum değişti. Nagy'ın Macaristan'ın Varşova Pakti'ndan çıkışını ve tarafsızlığını açıklaması sonrasında Tito ve Gomulka Nagy'ı yalnız bıraktılar, Amerikalılar ve genelde Batılılar Macaristan'a söz verdikleri yardımı asla göndermediler ve 31 Ekim'de Sovyet birlikleri devrimi kırma amaçlı bir karşı saldırıya başladı. 1 Kasım'da Sovyetler tarafından János Kádár önderliğinde bir alternatif hükümet kurulmuştu. 4 Kasım 1953'te Budapeşte Sovyetler tarafından ele geçirildi; Kádár ülkenin yeni lideri olurken 1956 Macar Devrimi bastırılmış oldu. Macar Devrimi sırasında 25,000 kişi öldü, 150,000'den fazla Macar ülkelerinden Batı'ya kaçtı (Litván, 1996, ss. 58-79 passim), ve geride kalan pek çokları Kádár yönetimi tarafından yargılandılar. Başbakan İmre Nagy yakalandı, yargılandı, ve 16 Haziran 1958'de idam edildi.

Macar Devrimi, Kruşçov'un Batı'ya karşı sertleşme politikasının başlangıcı oldu. Aynı zamanda, bu devrim yüzünden Doğu Bloğu ülkeleri halkları Batı'dan yardım beklememeleri gerektiğini, kaderlerinin kendileriyle Sovyetler'in ellerinde olduğunu görmüş oldular. Macar Devrimi ile eşzamanlı olan Britanya ve Fransa'nın Süveyş Kanalı'ndaki sorunlar nedeniyle Süveyş'i işgal fiyaskosu, Soğuk Savaş boyunca ABD'nin olaya müdahale etmemesinin gerekçesi olarak gösterildi, ancak gerçek şudur ki ABD'nin SSCB'yi kışkırtacak herhangi bir davranışa girme ihtimali yoktu; Batılılar da Kruşçov'un 'barış içinde birlikte yaşama' fikrine inanmışlardı. Ancak bu, iki taraf arasındaki sorunların bittiği anlamına gelmekten çok uzaktı.

5. U2, İkinci Berlin Krizi ve Duvar

1958 yılında Kruşçov müttefiklerin Berlin'den çekilmelerini ve Batı'nın Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni tanımasını istedi. Bu gerçekleşmezse SSCB'nin Demokratik Almanya'nın Berlin'i tek başına kontrol hakkını tek yanlı olarak tanıyacağını ve Doğu Almanya'yla bir barış antlaşması imzalayacaklarını bildirdi. Sonunda, Kruşçov'un geri çekilme için son tarih olarak belirlediği Mayıs 1959'da iki tarafta da herhangi bir hareketlenme yaşanmadı ama Berlin sorununun ciddi bir çözüm gerektirdiği yeniden fark edildi. Kruşçov, yine 1959'da çıktığı Amerika turunda konuyu Başkan Dwight Eisenhower ile görüştü ve sonuçta 1960'da büyük güçlerin bir buluşmasıyla Berlin ve Almanya konularının çözülmesine prensipte karar verildi (Peacock, 1982, s. 396-397).

Mayıs 1960'da toplanan Paris Zirve Konferansı, Britanya başbakanı Harold MacMillan, Sovyet devlet başkanı Nikita Kruşçov, Amerikan başkanı Dwight D. Eisenhower, ve Fransız cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'ü bir araya getirmişti. Zirvenin konuları silahsızlanma, NATO – Varşova Pakti ilişkileri gibi konuları da kapsıyordu ve görüşmelerden çok şey umulmaktaydı. Ancak, tam da Paris'te zirvenin başlamasından önce SSBC'de Türkiye'den havalanmış ve SSCB'yi havadan fotoğraflayan bir Amerikan U-2 casus uçağı düşmüştü. Kruşçov ve Sovyet heyetinin geri kalan üyeleri ABD'yi kötü niyetlilikle suçladıktan sonra zirvede tansiyon yükseldi ve Kruşçov, daha herhangi bir sonuç elde edilememişken Paris'i terk etti.

1961'de göreve başlayan yeni Amerikan başkanı John Fitzgerald Kennedy, SSCB ile diyaloga girebileceği inancındaydı ve Nisan 1961'de Kruşçov'la Viyana'da bir araya geldi. Kruşçov bir kez daha ABD'nin ve batılı müttefiklerinin Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni tanınmasını istedi ve Viyana'da da bir sonuç alınmadı.

SSCB ve Kruşçov Doğu Almanya'dan sürekli bir baskı görmekteydi. Doğu Alman yönetimi haklı olarak SSCB'den ülkelerinin uluslararası camia tarafından resmen tanınmasında yardım istiyordu ve SSCB, en sadık müttefiklerinden birine bu konuda yardımcı olamamakla prestij kaybetmekteydi. Üstelik, Doğu Almanya'dan Batı Almanya'ya, sektörler arası geçişte kısıtlama olmaması nedeniyle Berlin üzerinden günde ortalama yirmi bin kişi iltica etmeye başlamıştı. Demokratik Almanya'ya yardımcı olmak ve bu göçü durdurmak gerekiyordu.

Bu sonuca varmak adına, 1961 Ağustos'unda Demokratik Alman ordusu askerleri, Doğu Berlin'le Batı Berlin'i ayıran bölgede barikatlar kurmaya ve geçişi engellemeye başladılar. Önceleri tel örgüler, beton barikatlarla engellenen geçiş, daha sonra bir duvarın örülmesiyle net bir şekilde kesilmiş oldu. Berlin Duvarı, Soğuk Savaş döneminin en önemli simgesi olarak 9 Kasım 1989'a kadar ayakta kalacaktı.

Berlin Duvarı'nın yapımı, Batı Berlin'de ve Batı Almanya'da saldırgan bir hareket olarak algılansa da NATO ve ABD, bunun daha çok savunma amaçlı bir yapı olduğuna karar verdiler. Batı Berlin'in sosyal-demokrat belediye başkanı Willy Brandt halkını sakinleştirdi, ABD başkanı Kennedy, Batı Berlin'e gelerek halka desteklerini gösterdi, böylece Berlin Duvarı zaman içinde Soğuk Savaş'ın alışılmış görüntülerinden biri haline geldi.

Ancak, Soğuk Savaş'ın etkilediği tek bölge Avrupa değildi. Soğuk Savaş döneminin belki de en önemli, sıcak savaşa en fazla yaklaşılan noktası Küba Krizi ile ortaya çıktı. 1959 Küba Devrimi ile, Fidel Castro ve silah arkadaşları Küba'nın yozlaşmış diktatörü Batista'yı devirdikten sonra Küba'nın sosyalizme mi kapitalizme mi kayacağı çok açık değildi. Ancak, ABD'ye kaçan Kübalı mültecilerin baskısıyla ABD'nin yeni Küba yönetimini tanımaması ve sonrasında da Domuzlar Körfezi Çıkartması fiyaskosunun yaşanması, Küba'yı doğrudan Sovyetler'le çok yakın işbirliğine itti. Bunun bir devamı olarak, 1962 sonbaharında SSCB'nin ABD'yi rahatça vurabilecek nükleer başlıklı füzeleri Küba'ya yerleştirme kararı, iki süpergücü karşı karşıya getirdi. Amerikan donanması, Küba'yı abluka altına alırken Sovyet gemi ve denizaltıları da Amerikan gemilerini kuşattı. Kennedy ve Kruşçov arasındaki gerilimli pazarlıklar, 14-28 Ekim 1962 döneminde dünyayı nükleer savaşın eşiğine getirdi ve kriz sona erdiğinde tüm dünya rahat bir nefes almış oldu.

6. Brejnev, Prag Baharı, ve Sözde Yumuşama

1959'dan başlayarak Kruşçov'un benimsediği saldırgan, hatta savaşçı tutum, Sovyet üst yönetimini kaygılandırmaktaydı. Ayrıca, Kruşçov'un ekonomiye müdahaleleri sonucunda Sovyet ekonomisi tıkanmıştı ve sorunlar çözülememekteydi. 13 Ekim 1964 günü, Sovyet üst yönetiminden Leonid Brejnev, Aleksandr Şelepın ve KGB komutanı Vladimir Semiçastni, bir saray darbesi düzenleyerek Kruşçov'un zorunlu bir emekliliğe yönelmesine yol açtılar. Leonid Brejnev, Kruşçov'un yerine Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri ve SSCB Devlet Başkanı oldu. Brejnev dönemi, 1968 Prag Baharı kalkışması ve bunun bastırılması dışında,

1964'ten itibaren onbeş yıllık uzun sayılabilecek bir süreliğine Doğu ve Batı Blokları arasında bir yumuşama evresi oldu; Stalin'in genişlemeciliği ve Kruşçov'un savaşa meylinin yaşanmadığı bu süreçte, SSCB ile ABD arasında önemli silahsızlanma antlaşmaları imzalandı, iki blok arasında ticaret ve kültürel işbirlikleri arttı, ve dünya halkları nükleer savaş tehdidinin ortadan kalktığını düşünmeye başlayabildiler. Stalin ve Kruşçov dönemlerinde yaşananlar, 1979 sonlarında SSCB'nin Afganistan'da yönetimi ele almasına kadarki süreçte SSCB'nin daha sert yüzü olarak hatırlandı.

Ancak, Leonid Brejnev'in SSCB Devlet Başkanlığı ve Politbüro Genel Sekreterliği dönemine baktığımızda, aslında Brejnev'in seleflerinden temel farkının net bir biçimde Batı Bloğundan talepkar olmaması ve ideolojik savaşa Stalin ve Kruşçov kadar yakından takipçi olsa da bunu Batı Bloğuna net bir nükleer savaş tehdidi olmadan, daha konvansiyonel siyasi, diplomatik ve askeri yöntemler kullanarak gerçekleştirmeyi seçmesi olarak belirleyebiliriz.

1968'de Çekoslovakya'da gerçekleşen ve Prag Baharı olarak tanımlanan Sovyet türü Sosyalizme karşı halk kalkışmasının detaylarına baktığımızda, Brejnev'in öncüllerinden çok farklı davranmadığı düşünülebilir.

1960ların ortalarına gelindiğinde Çekoslovak ekonomisi önemli bir durgunluk ve gerileme dönemine girmek üzereydi. Liberal komünist iktisatçı Ota Šik'in başını çektiği Çek iktisatçıları, ülkelerinin Batı'da artık uygulanmaya konmuş olan ve bilimsel araştırma ve teknolojinin sermaye ve işgücünden daha önemli olduğu üretim anlayışının gerisinde, hatta uzağında kalacağından endişe etmekteydiler. Šik, Batı deneyiminden yola çıkarak bir ekonomi programı hazırlarken, siyasal cephede de yine o dönemde Batı'da yaygınlaşmaya başlamış olan çoğulculuk ve Marxist hümanizm üzerine kurulu bir felsefe Çekoslovakya'da kendine yer bulmaya başlamıştı. Mlynar ve Lakatos gibi yazarlar, artık Stalinci yekpare toplum anlayışının bırakılarak Komünist Parti'nin düzene hükmeden değil düzeni düzenleyen bir rolü olması gerektiğini iddia ediyorlarken, Çek Komünist Partisi'nin teorisyenlerinden Kosik, Marxizmin sınıflar arası mücadeleden çok bireysel özgürlük ve özgürleşmeyle ilgili olduğunu iddia ediyordu. Bu ortamda Çekoslovakya'nın merkeziyetçi lideri Antonin Novotný, Çekoslovakya'ya yetmiyordu (Okey, 1986, ss. 211-212). Novotný'den memnun olmayan Sovyet lideri Leonid Brejnev bile, Novotný'ye görevden el çekirmek üzere 1967'nin Aralık ayında Prag'a yaptığı gezide halkın ve yöneticilerin Novotný'den ne kadar hoşnutsuz olduklarını görünce hayrete düşmüştü.

5 Ocak 1968'de Çekoslovak Komünist Partisi Genel Sekreterliği'ne, Novotný'ye oranla çok daha liberal olan ve Çekoslovak yöneticilerin onayını almış bulunan Alexander Dubček getirildi. Dubček derhal 'insanî yüzlü sosyalizm' adını verdiği, yeni Çekoslovak anlayışına göre şekillendirilmiş bir reformlar serisini uygulamaya koydu: Sansür kaldırıldı, Stalinist dönemde şov mahkemelerinde yargılanıp ceza alanlara hakları geri verildi, ve geniş çaplı ekonomik reformlar başlatıldı (Partos, 1993, s. 109). Sansürün kaldırılması ve polis denetiminin bitirilmesi sonrasında rahatlayan Çekoslovaklar, Komünist Parti'nin 'Nisan Hareket Programı' adını verdiği uygulamalara geniş destek verdiler. Prag Baharı olarak adlandırılan bu kısa dönemde, sendikalar, gençlik örgütleri, Slovaklar, ulusal azınlıklar, ve kilise hızla serpildi, tarım kooperatifleri ve işçilerin kendi haklarını düzenlemesi fikirleri gündemde yerlerini aldı,

Stalinci düzenin ezdikleri ve eski Sosyal Demokratik Parti örgütlenmeye başladı. Dubček, SSCB'nin ve diğer müttefiklerinin, kendinin nasılsa 1956'da Nagy'ın Macaristan'da yapmaya kalkıştığı gibi Varşova Paktı'ndan ayrılmaya niyeti olmadığını bildiklerinden reformlara bir tepki vermeyeceklerini, hatta uygulamaları başarılı olursa bunu Doğu Bloğu'nun devamında da kullanılır bir model olarak anlatabileceğini düşünüyordu. Bu yüzden Sovyetler'in partisinin tutucu kanadını desteklediğini bilmesine rağmen reform komünistlerine desteğini verdi. Dubček'in Varşova Paktı liderleriyle Temmuz 1968'deki görüşmelerinin de bu izlenimini güçlendirdiği söylenebilir. Dolayısıyla, 21 Ağustos 1968, hem Dubček hem de Çekoslovakya'nın gerisi için büyük bir şok sebebi oldu.

21 Ağustos 1968 günü, Sovyet, Demokratik Alman, Leh, Macar, ve Bulgar birlikleri Çekoslovakya'ya işgal etti. İşgal, Prag Baharı olarak adlandırılan dönemi sona erdirirken, halkın Dubček'e ve reformcu meslektaşlarına sevgisinin büyüklüğü sayesinde Dubček ve kabinesi yeniden göreve iade edildi (Okey, 1986, s. 213). Yine de, Dubček iktidarda olsa da, Prag Baharı artık tamamen sona ermişti. Dubček Nisan 1969'da görevden ayrıldı, Ankara'ya büyükelçi olarak atandı, ve Çekoslovakya da Moskova'nın onayladığı öğretilere geri döndü.

Çekoslovakya'nın işgaliyle birlikte Dünya yeni bir doktrinle daha tanıştı; Brejnev Doktrini. Leonid Brejnev'in 13 Kasım 1968'de Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin Beşinci Kongresi'nde yaptığı konuşmada açıkladığına göre, "sosyalizme düşman güçler herhangi bir sosyalist ülkeyi kapitalizme yönlendirmeye çalışırlarsa, bu [durum] yalnızca o ülkenin değil tüm sosyalist ülkelerin ortak sorunu ve kaygı sebebi olur," dolayısıyla Dünya kamuoyunun SSCB ve müttefiklerinin aşırı reformlara girişen bir sosyalist ülkeye müdahale etmeleri de doğal bir olaydır.

7. Sonuç

Doğu Avrupa'da Sovyet hakimiyeti, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıktı. Bundaki temel fikir, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin bir daha İkinci Dünya Savaşındaki kadar şiddetli ve yıkıcı bir saldırıya uğramaması için bir tampon bölge oluşturmaktır. 'Tek Ülkede Sosyalizm'den 'Çok Ülkede Sosyalizm'e geçiş savaş sonrasında hızlıca yaşanmaya başlandı. Savaşın hemen sonrasında Batı, özellikle de ABD, savaştaki ortaklıktan memnuniyetleri yüzünden SSCB'nin bu tür bir sosyalist elkoyma ile Doğu Avrupa'da Nazi Almanyasından kurtardığı ülkelerde hakimiyet kurmayacağını düşünse de Churchill ve Kennan'ın uyarıları doğru çıkacaktı.

Sovyetlerin Doğu Avrupa'daki hakimiyeti sorunsuz olmayacaktı. Stalin ve Kruşçov dönemlerinde, Birinci Berlin Krizi, Doğu Alman işçilerinin ayaklanması, Macar Devrimi, U2 Krizi, İkinci Berlin (Duvar) Krizi, Küba Krizi gibi pek çok uluslararası gerginlik Sovyet sisteminin Doğu Avrupa'da kök salmadığının bir göstergesiydi. Yine de bu iki lider döneminde Sovyetler, özellikle devletin baskılayıcı aygıtlarını kullanarak, Doğu Avrupa'da Sovyet hamiliğini ve sosyalist değerlerin yerleşmesini sağladılar. Öte yandan, her iki liderin siyasi ve stratejik tutumları tüm gezegeni sürekli bir topyekun savaşın eşiğinde tuttu. Sovyet karşıtı eylemlerin son derece ağır şekilde baskılanmasının yanısıra Doğu ve Batı Blokları arasında yaşanan krizler ile Sovyet ülküsü sürdürülmeye çalışıldı. Brejnev, her ne kadar 1968'de Çekoslovakya'ya 1956 Macaristan'da olduğu gibi sert bir müdahalede bulunmayı

uygun görmüşse de, Stalin ve Kruşçov'dan yöntem olarak ve Batı ile ilişkilerde izlediği yol açısından köklü bir biçimde ayrılmıştır. Yine de, Sovyetler'in Doğu Avrupa'daki varlığı yüzeysel bir biat ile devam edecek ve Gorbaçov reformları ile Doğu Avrupa SSCB'nin yönlendirmesinden tamamen ayrılacaktır. Dolayısıyla, ilgili ülkelerdeki halklar bir ideolojiyi takip etmeye ikna edilmeden bir rejimin oluşturulmaya çalışılması hor güç kullanımıyla ancak SSCB'nin Doğu Avrupa'daki uygulamaları kadar başarılı olacaktır. Doğu Avrupa'daki Sovyet uygulaması, burada zikredilen krizler göz önüne alındığında bunun önemli bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Litván, György (1996): *The Hungarian Revolution of 1956: Reform, Revolt, and Repression*, Longman, Londra.
- McCauley, Martin (1998): *Russia, America, & the Cold War: 1949-1991*, Longman, Londra.
- Okey, Robin (1986): *Eastern Europe 1740-1985: Federalism to Communism*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Partos, Gabriel (1993): *The World That Came In From The Cold: Perspectives From East and West On the Cold War*, BBC/Royal Institute of International Affairs, Londra.
- Peacock, H. L. (1982): *A History of Modern Europe: 1789-1981*, Heinemann Educational, Oxford.
- Svoboda, Jan (1956): *Jan Svoboda's Notes on the CPSU CC Presidium Meeting with Satellite Leaders, October 24, 1956*,
<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB76/doc5.pdf>